

Matej Puc

Žanina Mirčevska

V VOTLINI ČEBULE

Peer Gynt je dramsko in gledališko minsko polje različnih pomenov in možnih interpretacij. Po eni strani je eno najpogosteje uprizorjenih dramskih besedil, po drugi morda najbolj zahteven dramski spis nasploh. Besedilo je večplastno in omogoča različne pristope. V tem je morda odgovor, zakaj je tako priljubljeno, saj v njem vsak najde nekaj, kar ga zanima in kar bi izpostavil. Z vsebinskega vidika gre v besedilu za prikaz življenja Peera Gynta od mladosti do trenutka, ko smrt potrka na njegova vrata, on pa poskuša od nje »odkupiti« svojo dušo z dokazi o tem, da je bil nekaj posebnega in ne le navaden slehernik.

Kdo je Peer Gynt?

V dramaturški esejistiki je ponavadi označen kot bahač, zapeljivec, pijanec, lenuh, narcis, lažni poet, potepuh, ki krade tuje zgodbe in dogodivščine, samozaljubljenec, lažnivec, avanturist, bombastični fantast, dobičkar, erotoman, neodgovorni polovičar, konformist, izmikač, kompromisar, megaloman, nedoslednež, trmast egoist, strahopetec.

Številni kritiki so označili dramo kot satiro na temo egoizma oz. kot epski spev o vsem, kar je slabega v človeški naravi. Tudi sam Ibsen je izjavil, da je hotel z besedilom skozi en sam lik pokazati vse slabosti Norvežanov, o katerih ni imel dobrega mišljenja; videl jih je namreč kot polovičarje, ki nimajo v sebi nič brandovskega¹.

Peer Gynt je eden od redkih dramskih likov, ki se jim enoglasno pripisuje značaj nepopravljivega egoista. V zvezi s tem predstavljata dva za razumevanje besedila ključna prizora v drami posebej zahteven interpretacijski izziv. To sta prizor s trolji in prizor z Vijugom (Bøjgom). Svet trollov se pogosto interpretira kot metafora za dno človeka in človeškega, kjer se človek odpove vsemu, kar naj bi bilo značilno za človeka (kristjana). Egoizem je življenjski slog trollov. Človek, ki se spremeni v trola, izgubi svoje človeške lastnosti oz. se spremeni v žival (v negativnem smislu). Peer je pripravljen postati trol, samo da bi postal kraljevski zet in se tako dokopal do statusa, časti in nasledstva. Peer je torej na tem, da se odpove človečnosti in se spremeni v žival v imenu materialne koristi in povzpetništva.

Prizor z Vijugom je ena največjih ugank v tem besedilu. Najbolj pogosta je interpretacija, da je Vijug Peerov duh, njegov notranji glas. Vijug svetuje Peeru, naj gre zmeraj naokrog (naj ovinkari/vijuga), torej naj se nikoli ne konfrontira, ne z ostalimi ne s seboj. Med vrsticami lahko razberemo, da mu svetuje, naj ne bo nikoli direkten, naj se izmika, naj gre skozi pomožna vrata, naj se nikoli ne sooča z resnico, nikoli ne izpostavlja, spopada, skratka, svoj cilj oziroma uresničitev želja naj zmeraj doseže brez tveganja. Vse to so navodila konformizma, kompromisarstva in polovičarstva.

V IV. in V. dejanju se Peerov »antibrandovski« duh še stopnjuje. Peer trguje s sužnji, postane lažni prerok, v duhu je dobičkar, sebični samotar, slavaljubnež in pohotnež, da reši svoje življenje, je pripravljen celo ubiti človeka. Zdrsne v najnižkotnejše človeško stanje. Na koncu IV. dejanja se znajde pri norcih, ki ga z vzklikom »Razum je mrtev! Naj živi Peer Gynt! ...« razglasijo za svojega kralja.

V V. dejanju je Peer star, obubožan in brez ene same osebe, ki bi ga pogrešala. Sledi obračunavanje s preteklostjo. Peer se prične boriti za »odkup« svoje duše, dokazati hoče, da je nekaj posebnega in da je živel kot enkrat in častivreden človek. Zavrača Gumbarjevo trditev, da je oseba, ki ni vredna več od navadnega počenega gumba, ki ga morajo stopiti, da bi naredili novega. Dialog med Gumbarjem in Peerom je disput med Mefistom in Faustom: ali Peerova duša pripada peklu ali nebesom? Peerov največji poraz je, da ni bil niti preveč slab niti dovolj dober človek. Torej ni vreden ne pekla ne raja. Je prav to, kar

¹ Ibsen v svojem dramskem besedilu *Brand* tako kot v *Peeru Gyntu* obravnava problematiko individualizma. Oba naslovna junaka sta skrajna. Brand je preudaren, odgovoren posameznik odločnega značaja in visokih etičnih meril, z močno voljo uresniči vse tako, kot je načrtoval in kot se pričakuje od visoko moralnega posameznika. Brand je antipod Peeru Gyntu/kontrapunkt Peera Gynta. Peeru Gyntu primanjkuje volje, nenehno bega, preskakuje in ima vsako minuto nove želje in sanje. Brand je dejaven, Peer je fantast v udobju naslanjača.

ne bi želel biti – mlačen povprečnež, slehernik, material (gumb), ki ga bodo stopili, torej vsebina, ki gre v dokončno in nepreklicno pozabo. Na koncu morda spozna, da ga je vodil egoizem in da je njegovo življenje izpuhtelo v samotarskem, samozadostnem, konformističnem bivanju oziroma v niču. Rešijo ga vera, upanje in brezpogojna ljubezen matere/ljubice, pri čemer morda spozna, kaj je to etičnost. Etično pa naj bi bilo zunaj egoizma, individualizma in narcizma.

Ali je dramsko besedilo *Peer Gynt* primarno res tekst o človekovi etičnosti in egoizmu? Kje je vir Peerovega egoizma? Morda v strahu pred lastno minljivostjo in ničvrednostjo? Morda pa je sad človekove prirojene požrešne in nenasitne želje po konformizmu, materialnih dobrinah in uspehu, kar je spet povezano s strahom pred smrtjo. Delno oz. začasno lahko premagamo smrt, a samo, če smo nekaj posebnega. V želji, da bi bil nekaj posebnega, je Peer Gynt pravzaprav enak sleherniku. Vsak si predstavlja ali želi biti nekaj posebnega oziroma nekaj več, kot je.

Pripisati besedilu samo etično noto je (v teatrologiji na žalost prevladujoča) moralizatorsko začinjena interpretacija. Na Peera Gynta lahko gledamo povsem drugače. Peer Gynt je posameznik s talentom – neomejeno domišljijo, ki mu ponuja možnost dvojnega oziroma še paralelnega življenja. V svojem paralelnem življenju je občudovanja vreden enkrat in poseben posameznik. Besedilo se ukvarja s paralelnim in ne z realnim življenjem Peera Gynta.

Peer je nepopravljiv fantast, laže in hkrati verjame, da je vse res, sanjarjenje spreminja v resnico. Iluzija je zanj resnica. Vprašanje je, ali sploh vstopi v svet realnosti. Vse se dogaja v njegovi glavi, kjer nenehno raste in se sesuva gyntovski jaz. Gyntovski jaz je plaz poželen, želja, vizij, sanj, zahtev. Gyntovski jaz je vse drugo kot navaden počen gumb ali podoba slehernika.

Peer je po očetu podedoval neodgovornost in lahkomišelnost, po materi pa fantazijo. Da bi nadomestila tisto, kar so izgubili zaradi očetovega bankrota, ga je mati vpeljala v svet domišljije, kjer je vse mogoče in kjer so sanje resnica. Problem nastopi, ko se Peer ne more več vrniti v svet realnosti. Fizično sicer živi v njem, a le formalno, njegovo »resnično« življenje pa se dogaja v svetu domišljije.

Zakaj se Peer Gynt preda svojemu paralelnemu, fantazijskemu življenju in kaj se dogaja z njim v tem življenju? Peer Gynt si vse življenje prizadeva doseči nekaj več. Hoče biti boljši, najboljši, hoče sleči kožo revnega kmečkega fanta, sina obubožanih staršev. Hoče oditi iz svojega realnega življenja slehernika, »pripravljen« je na velike podvige, s katerimi se bo z zlatimi črkami vpisal v večnost. Njegovo realno življenje pa je ravno nasprotno. Predstavljeno nam je v V. dejanju – na pogrebu. Peer ni bil patriot in ni bil heroj, bil pa je skrben oče trem sinovom in izjemno predan svoji družini. Vendar to je biografija malega človeka, slehernika. Slehernik je tisti »gumb«, ki ni bil ne preveč slab in ne preveč dober. Na pogrebu takega človeka se pove par besed in največ, kar se lahko pove, je, da je bil »... tihi bojevnik, ki si se vojskoval in padel

v mali kmetovi vojni!« Peer pa želi nekaj drugega. Peer noče biti pozabi zapisan povprečnež. Peer hoče svoje cesarstvo, sanja o svoji idealni deželi Gyntiani in njenem glavnem mestu Peeropolisu, ki je prestolnica sveta, hoče biti cesar celega sveta, hoče biti prerok, znanstvenik, ultra ljubimec, uspešen trgovec ... in vse to uresniči v svojem paralelnem življenju, s pomočjo lastne domišljije.

Revni Peer Gynt živi za svoje fantazije in iz svojih fantazij. Njegove fantazije zgradijo njegov imperij. Njegove sanje so megalomanske prav tako kot človeška požrešnost in hlastanje po uspehu in slavi v malomeščanskem svetu.

Peera Gynta lahko interpretiramo kot posameznika, ki je sam sebi dovolj. To je sicer parola trolov in ne kristjanov, vendar danes je biti sam sebi dovolj (torej živeti po trolovski paroli) sposobnost oziroma način preživetja.

Biti sam sebi dovolj pri Peeru Gyntu pomeni, da ima neomejeno domišljijo, ki mu ponudi možnost paralelnega življenja. Peer uresniči vse svoje želje in sanje s pomočjo svoje domišljije. Vse se dogaja v njegovi glavi. Peer Gynt se torej nasloni na svoje kreativne potenciale, njegova domišljija ga odreši, oziroma – je sam sebi dovolj.

Kaj je lahko več od tega, da je človek sam sebi dovolj in s pomočjo lastnih potencialov izživi različne projekcije življenja, uresniči (čeprav samo kot mentalno poigravanje) različne želje, sanje, ambicije, postane najmočnejši, najbogatejši, postane znanstvenik, filozof, ljubimec ... postane vse, čeprav morda ne zapusti udobja naslanjača, v katerem prebije vse svoje življenje.

Vsi dogodki v *Peeru Gyntu* se dogajajo v Peerovi glavi, morda prav na koncu življenja, ko se človek sprašuje, ali je življenje imelo sploh kakšen smisel ali ne. Vsak od nas je Peer Gynt. Na koncu prosimo za podaljšek, čeprav se zavedamo, da je »življenje previsoka cena za rojstvo«. Na koncu se zavemo svoje minljivosti in tega, kako hitro (prehitro) pride Gumbar, ki mu je treba predati dokončno poročilo o lastnem življenju.

Kaj lahko zapišemo v poročilo o Peerovem življenju?

Če človek nima nič in je nič v realnem življenju, si ustvari svoj virtualni svet, v katerem živi svojo projekcijo življenja. In ta projekcija mu ponudi življenje, kakršno si želi. Peerov virtualni svet je tako mamljiv, da odrine realno življenje in se vzpostavi kot edina realnost. Njegova domišljija ne ustvarja samo praznega sanjarjenja, ustvari paralelni svet, ki je bolj natančno izostrena resnica od same premeteno zakrite realnosti.

Ko govorimo o Peerovi domišljiji, ne mislimo na pozitivno sanjarjenje. Peerova domišljija je latentna vsakdanja bitka za preživetje v virtualnem svetu, ki je edina resnica. Ta virtualni svet nam spregovori o človeku in človeštvu, o tem, kako je človek tragična in komična pojava hkrati, o tem, kako je osamljen,

o tem, kako je preprost v svojih željah, ki poganjajo vse resnice o sreči in nesreči, o tem, kako je svet okruten labirint in hkrati razkošen dom, ki ponuja čudovite možnosti.

V varnem zavetju domišljijskega sveta je Peeru omogočeno izživeti svoje sanje brez vsakega tveganja. Tveganje pride na koncu, ko se bodo dejanja našega življenja strnila v nekaj besedah na našem pogrebu. V fantazijskem svetu je vse dovoljeno, ni prav nič narobe in prav nič nenormalno. Odsotnost konkretnih dejanj je edina napaka. Najlažje je sanjariti iz udobja svojega naslanjača. Vendar Peer tudi v svoji domišljiji vse svoje življenje potuje po ostrem rezilu sreče in nesreče. Prepotuje ves svet in na koncu se vrne v svojo kolibo, ki je morda nikoli ni zapustil. Njegovo življenje ni bilo zaman in ni bilo le puhlo sanjarjenje. Peer pride do spoznanja, ki je globoko človeško in resnično. Do tega pride s pomočjo svoje domišljije.

Kakšno je Peerovo spoznanje?

Na koncu Peer spozna, da je bilo njegovo potovanje skozi domišljijski svet ob nenehnem spogledovanju s smrtjo pravzaprav iskanje življenjskih vrednot. Metafora o življenju kot čebuli, ki je sestavljena iz več plasti, v njeni sredici pa ni ničesar, je podoba Peerovega življenja, morda tudi podoba človeškega življenja nasploh. Vsak posameznik mora na svoj način zapolniti »votlo sredico čebule« oz. osmisлити svoje življenje.

Moč domišljije je tisto, kar odreši človeka in zapolni vsako votlino, tudi votlino čebule.